

Gas, water en licht voor iedereen -3- Gas

AnjaTanke

In vorige afleveringen van *Boorn & Boerschop* heeft u kunnen lezen over de oprichting van het Electriciteitsbedrijf in 1927 en het Waterleidingbedrijf in 1930. Deze laatste aflevering gaat over het eveneens in 1930 opgerichte Gasbedrijf en de introductie van gas in de Bornse huishoudens.

Borne wordt in hoog tempo modern: binnen vier jaar tijd worden de woningen voorzien van de moderne geneugten en de levering van gas door het Gasbedrijf zorgde voor een verdere verhoging van het woongenot. Er kon niet alleen gekookt worden op gas, maar de geiser zorgde á la minuut ook voor warm water in de keuken. In de jaren die volgden deden steeds meer apparaten hun intree die zorgden voor nog meer gemak, zoals de douche en de gaskachel.

Wat er aan vooraf ging

Tot de dertiger jaren van de twintigste eeuw kookten de Bornse huisvrouwen op een kolenfornuis of op een petroleumstel. Aan beide toestellen kleefden nadelen. Bij het fornuis waren dat de kolen die zorgden voor een hoop zwarte vlekken en stof bij het leeghalen van de asla. Een petroleumstel diende regelmatig bijgevuld te worden en kon nogal walmen als de vlam te hoog stond.

Nu elektriciteit en water zijn ondergebracht in een gemeentelijk bedrijf wil het gemeentebestuur ook de Bornse huizen van gas gaan voorzien. In november 1930 krijgt ir. J.M. Steffelaar uit Den Haag de opdracht het gemeentebestuur van advies te dienen in verband met de gasvoorziening in de gemeente; hetzij middels gasdistributie, hetzij door het verlenen van een concessie aan een gasfabriek. Het rapport, waar met grote letters het woord "geheim" op staat, wordt op 14 januari in bijzijn van Steffelaar besproken in de gemeenteraad.

Op 17 januari 1931 schrijft de Borne Courant het volgende: *En hoe staan wij nu tegenover het gas? Eerst lijkt het een zekere luxe. De meesten toch gebruiken een fornuis en sommigen petroleumstellen. Maar de huismoeders, ook al zijn ze er van kind af aan gewend, zien daaraan toch zeker ook wel bezwaren. Neen, dan gas. Kraan open, lucifer erbij, floep aan, zoo is een ketel water heet en sluit men het kraantje. Zoo gemakkelijk mogelijk. En gas is zuiniger, goedkoper in gebruik dan eenig andere verwarmingsstof. Spreken we nog niet over verdere mogelijkheden als gashaarden, gaskachels, gasfornuizen enz. enz.*

Overeenkomst met de Hengelosche Gasfabriek

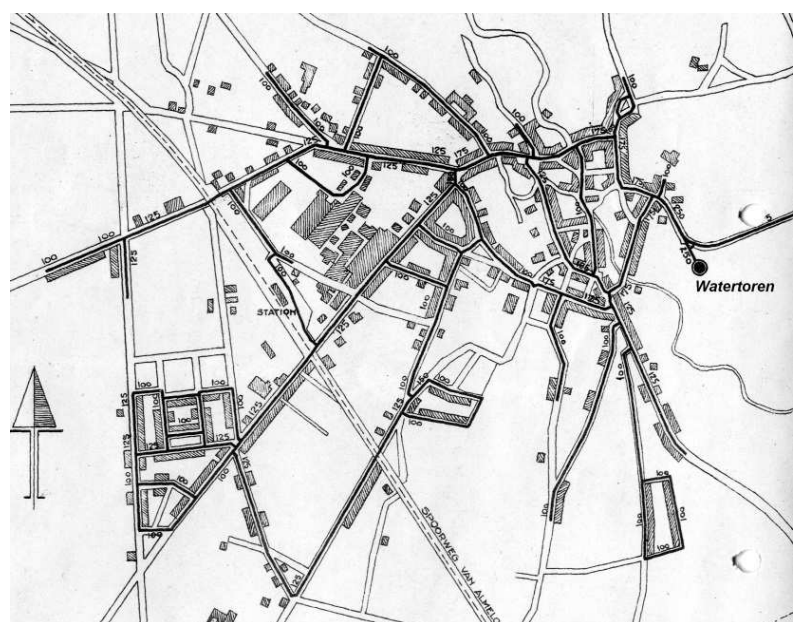
In de raadsvergadering van 5 maart 1931 wordt al besloten tot de oprichting van een gasdistributiebeprijf. Het gas zal ingekocht worden bij de Hengelosche Gasfabriek, omdat de gegadigde voor de concessie van de Bornse gasfabriek, Thijssen uit Coevorden, niet bereid was de gemeente jaarlijks een bedrag te betalen. Steffelaar krijgt de opdracht de plannen verder uit te

werken.

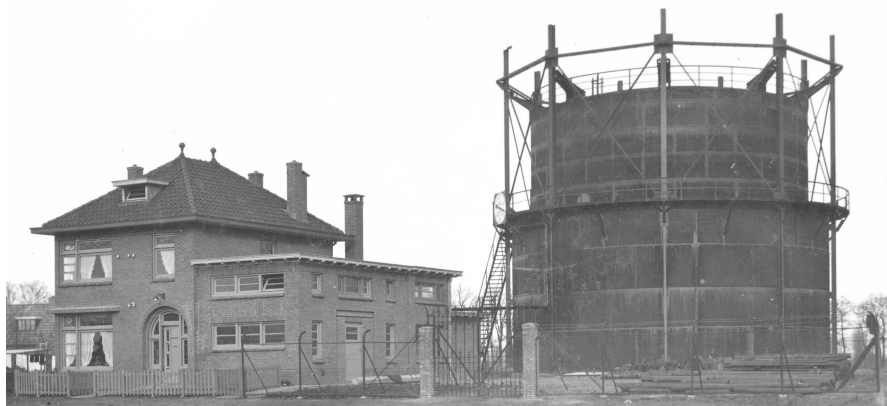
De gemeenteraad besluit tot het aangaan van een overeenkomst tot levering van gas met de Hengelosche Gasfabriek voor een periode van 30 jaar met ingang van 1931.

Hieronder staan een aantal bepalingen uit de overeenkomst:

- ✓ Het gas wordt geleverd in de gashouder;
- ✓ De inhoud van de gashouder moet minstens 70% van het maximale dagverbruik bedragen;
- ✓ De gemeente legt op eigen kosten een distributienet aan met huisaansluitingen, meters, etc.;
- ✓ De Hengelosche Gasfabriek legt op haar kosten een toevoerleiding aan naar de Bornse gashouder. De gasfabriek is verantwoordelijk voor het onderhoud;
- ✓ De fabriek verplicht zich in Borne gas te leveren van dezelfde kwaliteit als ook in Hengelo geleverd wordt;
- ✓ De gemeente mag geen lagere tarieven vaststellen dan die gelden voor afnemers in Hengelo.

De donkere lijnen geven aan welke straten behoorden tot de kom van Borne. In deze straten werden de hoofdwaterleiding en de gasleidingen tegelijkertijd gelegd.

De fitterswoning met reguleurskamer en de gashouder aan de Oude Hengeloseweg. De gashouder heeft op deze foto nog twee ringen. Later is er één bovenop gezet omdat het gasgebruik steeg.

Bouw van de gashouder

Door de hoge veiligheidseisen die eraan worden gesteld, was de gashouder het duurste onderdeel. De gashouder had tot doel de verschillen tussen productie en consumptie te overbruggen. De gasproductie van de Hengelose fabriek was constant, maar het verbruik was dat niet. Het energieverbruik – en dat is nog steeds zo – kende pieken en dalen. De gashouders dienden dus met hun voorraad de pieken op te vangen.

In principe bestond een gashouder uit een bak water waarin een stolp was geplaatst. Het gas werd onder de stolp geleid, waardoor deze omhoog ging en zo een gastank vormde. Werd het gas gebruikt, dan zakte de stolp weer in het water en werd de inhoud van de gashouder kleiner. Het gewicht van de stolp zorgde er, samen met een drukregelaar, voor dat er voldoende gasdruk in het buizenet was. Een net van stalen balken en verticale geleiders zorgde ervoor dat de stolp overeind bleef staan en vrij op en neer kon gaan.

Voor het leggen van de leidingen en de bouw van de gashouder is een bedrag gemoeid van f 150.000,--. De benodigde grond voor de gashouder, gelegen in de Oude Hengeloseweg, wordt aangekocht van de heer Rientjes.

De aanleg van het distributienet in de kom van Borne

Buizenet en de dienstleidingen worden geleverd door firma C. de Ruiters uit Haarlem. De leidingen zullen, in verband met kostenbesparing, tegelijkertijd worden gelegd met de waterleidingen. Eerst wordt de kom van Borne voorzien van gasleidingen en woonaansluitingen. Uit toekomstige winst zullen steeds meer panden worden aangesloten. Daarmee wordt bij het leggen van de buizen van het gasdistributienet al rekening gehouden, deze buizen kunnen een hogere gasdruk aan om in de toekomst ook Hertme, Zenderen en Bornerbroek van gas te voorzien.

Huisaansluitingen

De plannen zijn gemaakt, de opdrachten voor de bouw van de gashouder en het leggen van de leidingen zijn verstrekt. Maar nu moeten de mensen nog overtuigd worden om een gasaansluiting te nemen. Een aansluiting op de waterleiding werd verplicht gesteld, bij gas is aansluiting vrijwillig. Om de mensen te overtuigen zich aan te melden alvorens de buizen de grond in gingen, werd in het vooruitzicht gesteld: 10 m³ gas gratis en onder iedere 50 aanmelders werd een kleine warm water geiser verloot.

De Borne Courant schrijft er het volgende over: *Reclame behoeft er anders voor het gasverbruik niet gemaakt te worden. Een ieder is van het nut wel doordrongen. Deze week hebben zich in totaal reeds eenige honderden personen meer opgegeven dan het getaxeerde aantal. Voorwaar een mooi succes. Men geve zich volgende week nog op.*

Op 29 november 1931 krijgen de Borne huisvrouwen een kookdemonstratie op gas voorgeschoteld. Kennelijk heersen er nogal wat vooroordelen over koken op gas en de manier waarop je dat moet doen. De Borne Courant doet uitgebreid verslag van deze avond met allemaal dames in de zaal en heren die vertellen hoe het moet.

BURGEMEESTER en WETHOUDEERS
van BORNE brengen ter algemeene
kennis, dat dagelijks ten Gemeentehuize, van
des voormiddags 10 – 12 uur, gelegenheid
bestaat voor het doen van

**aangifte ter bekoming
van GAS**

van het op te richten Gasbedrijf.

Indien men zich thans daarvoor opgeeft,
zal van gemeentewege t. z. t. de eerste 10 M³.
gas **gratis** worden verstrekt, terwijl voorts
onder iedere 50 eerste aangevers een kleine
Warmwater-Gasgeiser wordt verloot.

Burgemeester en Wethouders voornoemd:
SCHAEPMAN, Burgemeester.
P. HOPPE, Secretaris.

Advertentie uit de Borne Courant van 7 maart 1931. Het uitgebreide verslag van de kookdemonstratie leest u op de volgende pagina.

De kookdemonstratie. Hoge heren brengen het gas aan de huisvrouw. Een verslag uit de Bornsche Courant¹

De gasdemonstratie vanwege het gemeentelijk gasbedrijf woensdagavond (29 november 1931) in het St. Jozefgebouw gehouden, mocht zich in een flink bezoek verheugen.

De burgemeester, de heer P.A. Schaepman, opende deze bijeenkomst met een welkom tot allen. U zult zich, dames, met verwondering hebben afgevraagd, hoe wilden de heeren ons nu leeren koken. Dit is echter geenszins de bedoeling, doch wel om dit te doen met zoo weinig mogelijk gas. Het idee moet weg, dat het gas duur is. Het is niet duur, het is de zaak hoe 't gebruikt wordt. Dank zij de groote medewerking van de directie der Hengelosche gasfabriek, waarvan de heer Lucas en 2 andere heeren aanwezig waren, kon men thans deze demonstratie geven, waarvoor hij deze hartelijk dank zegde.

Velen gebruiken nog het aloude petroleumstel, zeker, daar kunnen we bij 't gemis aan gas, zooals vroeger, met dankbaarheid aan denken. Doch het had zeer vele bezwaren. Alleen volgens massa vrouwen, vervalt met gas dat lekker klaarstoven of sudderen. Dat is door een uitvinding ook met gas mogelijk. Zoo'n brander, die in uw petroleumstel kan geplaatst worden, kost niets, dank zij voormelde medewerking van de Hengel. gasdirectie. U kunt het toestel 1 maand gebruiken en bevalt het u niet, wel, dan krijgt u die smerige petroleumbrander terug. Het is er niet om te doen u iets op te dragen, of te verkoopen, daar is de tijd niet naar, doch alleen willen wij u het gasgebruik leeren kennen. Spreker hoopt dat de demonstratie zal slagen en deelt tevens mede dat er in het voorjaar nogmaals een dergelijke avond zal gehouden worden, waarbij hij wenscht, dat de thans aanwezigen als propagandisten zullen optreden.

Applaus. Optreden van een directeur der fabrieken voor gasmeters, gastoestellen enz. te Dordrecht, alias humoristische kok. Waar u hoort, althans deze interessante verteller, dat gas duur is, is dat de schuld van de huisvrouwen. Wij passen een andere methode toe om het eten te koken, te braden, te bakken, met een minimum gasverbruik en meestal veel smakelijker. Hij liet de aanwezigen eerst zien dat alles ongekookt was, met de jaren heb je wel leren oppassen, meent spreker. En daar ging het fijne stuk kalfsvleesch en de schelvischen, zonder toevoeging van vet, boter of water, de oven in. Een poosje later hoorde je 't stuk vleesch beginnen te braden, stop, de gaskraan heel laag, want.... men mag niets hooren, niets zien, niets ruiken. Als men buiten loopt en men ruikt zoo'n lekker stukje vleesch, je kunt ruiken voor soort, dan zegt men, wat heerlijk, wat kan die vrouw lekker braden . . . maar dames, ik zeg, ze kan . . .het niet! Ja, wat hebben we, als heeren in de minderheid,

wel openlijk zitten lachen en gnuiven, als deze sexegenoot, het vrouwelijk geslacht, zoo heerlijk een lesje gaf. En de dames, ze lachten ook, maar je hoorde mompelen....., wat gek, hoe kan dat nou, d'r komt niks van terecht, enz.

Aardappelen, dames, net onder 't water hè, als ik 't goed weet en spruitjes ook. Och ja en die "stank" van die groente. Net glad mis. Een vingerhoog water in de aardappelpan en de spruitjes afge-goten zoo op't vuur. Als er even later stoom onder de deksel vandaan kwam, ho, dat mag niet, kraan dicht en dicht.

Van die heerlijke droge rijst koken, dames, die echte Hollandsche kost, die meestal zoo klefferig of als pap op tafel komt, hoe is daarvan de ver-houding? 1 op 3, luidde het antwoord. Of men nu in Zeeland, Friesland, Limburg of Groningen of in Borne komt, overal is het 1 op 3. Maar, alweer het is verkeerd, 1 op 1½ is ruim voldoende. Ook dit weer aan de kook en toen op het petroleumstel met gasbrander die ook zoo laag kan staan om het eten gaar te stoven.

In nog een ander gasfornuis werden cakes gebakken, alweer zonder veel gas verstoken. Want daarom gaat 't juist, zoo weinig mogelijk gas maar daardoor iedereen gas en dus toch hooger gasverbruik voor de gemeente. Ook het roemruchte kolenfornuis moest er aan gelooven en werd door spreker becijferd dat het aanmaken circa 50 cent per maand kostte. Zoo ging het den geheelen avond door, onderwijl werd er geproefd van de klaar gekomen gerechten, die in de dames haar smaak vielen, tja, 't was in orde, je kon er niks op afdingen, maar de heeren beweerden dat 't veel fij-ner smaakte dan ook gegeten. Of ze dat thuis te-genover hun ega ook durven zeggen.....

Onder het drinken van een lekker kopje thee werd de heerlijke cake geproefd. Zoo was de spreker aan het eind van z'n causerie gekomen, waarna al-lerceerst het woord nam de heer Lucas, die z'n bewondering uitsprak dat alle gerechten zoo keurig en op tijd waren klaar gekomen, waarna de burge-meester in een slotwoord hartelijk dank bracht aan den spreker, die ons zooveel nuttige dingen heeft verteld en op overtuigende wijze ons heeft getoond dat een maaltijd op gasfornuis of comfoor bereid smakelijk en voordeelig is.

Hierna werd de dames gelegenheid gegeven de toestellen te bezichtigen alsmede het nieuwe model petroleumstel met gaslang. Velen gaven zich op om hun oude stel gratis te laten veranderen. Toen moest de soep nog geprobeerd worden, en de aardappels, groenten en vleesch, waarbij bleek dat met deze nieuwe bereidingswijze voortreffelijke resultaten waren bereikt.

Het is een zeer geslaagde propaganda-avond geworden voor het gebruik van gas en ongetwijfeld zullen en de huismoeders, maar ook het gasbedrijf, de vruchten plukken van deze leerzame demonstratie.

De meeste huishoudens gaan over op een aansluiting met een muntgasmeter. De prijs voor muntgas bedraagt: 13 cent per m³ voor de eerste 30 m³ per maand en 8 cent voor de volgende m³. Daarnaast zijn er nog de aansluitingen zoals wij die vandaag de dag kennen. Dit gas kost 12 cent voor de eerste 30 per m³ en 8 cent voor de volgende m³. Het prijsverschil tussen de manieren van afname is gelegen in meterhuur, een gratis binnenleiding en het gebruik van een tweepits gaskomfoor. Van de 948 nieuwe aansluitingen kiezen 885 huishoudens voor een muntgasmeter. Op een aansluiting met muntgasmeter kan uitsluitend een gasgeiser aangesloten worden. Willen de bewoners later gaskachels, dan zal de muntmeter verwijderd worden en vervangen voor een gewone gasmeter.

Veel werk voor de Bornse loodgieters

Door middel aan aanbesteding konden de Bornse loodgieters de opdracht tot het aanleggen van de muntgasinstallaties binnenhalen. Maar de inschrijvingen liepen nogal uiteen, hoofdzakelijk omdat de loodgieters geen ervaring hadden met dergelijk werk. Vervolgens is de prijs vastgesteld op basis van de laagste inschrijver en de andere loodgieters bleken ook bereid het werk voor deze prijs uit te voeren. Zodoende werd het werk verdeeld tussen de zeven Bornse loodgieters. Daardoor hadden ze allen de mogelijkheid, onder scherp toezicht van het Gasbedrijf ervaring op te doen met de aanleg.

Het eerste gekookte potje op gas

Op 15 december 1931 wordt de persleiding onder druk gezet en de gashouder afgeblazen. Het eerste gas wordt ontstoken ten huize van de burgemeester. De primeur is voor mevrouw Schaepman, zij laat het eerste burgemeesterlijke potje pruttelen op blauw flonkerend gas.

Sloop van de gashouder

In de loop der jaren raakt de gashouder wat uit het lood. Met name in de winter kon men de gevolgen ervan goed zien. Aan de laagste kant hingen aan de buitenkant de ijspegels. Vanaf november 1966 was de gashouder niet meer in gebruik. Het gasgebruik door de Bornse huishoudens was in de loop der jaren zo gestegen dat zelfs de maximale inhoud onvoldoende was om het leidingnet gedurende een aantal uren onder lage druk te houden. In 1968 werd daarom een nieuwe gasleiding aangelegd en het jaar erop is de gashouder gesloopt.

Opheffing

In 1971 besluiten Gedeputeerde Staten tot een aanvullende gasconcessie voor slechts drie jaar met als doel om te komen tot de overname van het Gasbedrijf in een groter geheel. Ondanks een advies van de toenmalige minister van Economische Zaken heeft de Kroon in 1975 het besluit uit 1971 van GS vernietigd.

In 1984 komt er een regeringsstandpunt over de reorganisatie van nutsvoorzieningen: nutsbedrijven dienen minimaal 75.000 aansluitingen te hebben. Het Bornse Gasbedrijf haalt dat aantal niet en heeft

geen toekomst meer. Het bedrijf zal moeten opgaan in een groter geheel.

Het gemeentebestuur opent hetzelfde jaar nog de onderhandelingen met de Centraal Overijsselse Nutsbedrijven N.V. Cogas. De raad besluit op 29 augustus 1985 tot verkoop van het Gasbedrijf met ingang van 1 januari 1986. De gemeente wordt aandeelhouder van Cogas. In de overdracht zijn opgenomen het gasontvangststation aan de Oude Hengeloseweg en de dienstgebouwen aan de Theresiastraat. De gemeenschappelijke regeling met de gemeente Hengelo over het leveren van gas wordt geliquideerd. Acht personeelsleden komen in dienst van Cogas².

De directeur der bedrijven

Per 1 september 1930 wordt Carel Willem Adrianus Vermeer benoemd tot technisch bedrijfsleider van het Electriciteitsbedrijf en het op te richten Drinkwaterbedrijf. Met ingang van 1 september 1931 wordt hij ook technisch bedrijfsleider van het Gasbedrijf. De functiebenaming technisch bedrijfsleider zal later gewijzigd worden in *directeur der bedrijven*. Hij bleef directeur tot aan zijn pensionering op 1 april 1958³.

C.W.A. Vermeer

Verantwoording

1. Borne Courant 9 december 1931
2. Gemeentearchief Borne.
Dossier G07.351.1 Gasbedrijf.
3. Secretarie-archief gemeente Borne 1929-1960.
Inv. nr. 442 Personeelsdossier Vermeer, Carel Willem Adrianus.